

השפעת גילוי עריות על האחאים העדים

ריקי פינצני, עינת פלד ואנקה רם

בספרות המקצועית כמעט ואין התייחסות לאחאים של קרבנות גילוי עריות כיעד להתערבות ולמחקר. זאת על אף שהחיים במשפחה שהתופעה קיימת בה מציבים קשיים דילמות ייחודיים בפני האחאים העדים, קשיים העשויים לסכן את התפתחותם התקינה. במאמר נבחן הידע הקיים על התנסותם של אחאים לקרבנות גילוי עריות, המבוסס בעיקרו על עבודה קלינית עם אוכלוסייה זו. הידע מוצג על רקע הספרות העוסקת בשכיחות גילוי העריות, ובמאפייני המשפחה, ההורים והקרבתן, ומובאות המלצות לכיווני מחקר והתערבות עם אוכלוסיית קרבנות סמויה זו.

מבוא

מחקרים רבים תיארו את ההשפעות ההרסניות שיש להתעללות מינית בכלל ולגילוי עריות בפרט על בריאותם הנפשית, איכות חייהם והתפתחותם של הקרבנות. הספרות מתייחסת אף למאפייני ההורים ולדינמיקה המשפחתית, וכמעט כל מודל לאבחון ולטיפול בקרבנות גילוי עריות כולל התייחסות להורים וליחסיהם עם הקרבן. מאידך, הספרות המחקרית והטיפולית העוסקת בנושא אחאי הקרבנות של גילוי העריות מצומצמת ביותר. ההתעלמות מהחוויה שחווים ילדים, העדים להתעללות מינית של הוריהם באחיהם או באחותם, מפתיעה לאור הקשיים הנצפים אצלם בעבודה הקלינית עם המשפחות. במאמר נבחנת התנסותם של אחאים לקרבנות גילוי עריות ומסקנתו היא כי החיים במשפחה שיש בה גילוי עריות מציבים קשיים ודילמות לאחאים העדים, והם עשויים לסכן את התפתחותם התקינה. במאמר תסקר הספרות, העוסקת בשכיחות גילוי העריות ובמאפייני המשפחה וההורים, יוצג הידע הקיים על אחאים לקרבנות גילוי עריות, המבוסס ברובו על עבודה קלינית עם אוכלוסייה זו, ויוצגו המלצות למחקר ולהתערבות עם אוכלוסיית קרבנות סמויה זו.

שכיחות גילוי העריות

בישראל נתונים מעטים בלבד על מספר הילדים שנפגעו מגילוי עריות. נתוני השנתון הסטטיסטי "ילדים בישראל" (1996) מדווחים, כי בשנת 1995 נפתחו במשטרת ישראל 255 תיקים, העוסקים בגילוי עריות כלפי ילדים. באותה שנה חקרו חוקרי ילדים בשירות המבחן 303 ילדים קרבנות גילוי עריות ו-193 ילדים (בני 0-19) היו בטיפול במיט"ל (מרכז ישראלי לטיפול בנפגעי עבירות מין בתוך המשפחה).

מבין הילדים שנחקרו בשירות המבחן לנוער, 76 היו בנים ו-227 היו בנות, למחציתם היה זה אירוע חד-פעמי ואילו האחרים סבלו מהתעללות מתמשכת. אצל כשני שלישים מהילדים (197) מהמקרים התרחשה ההתעללות בבית המשפחה. גילוי עריות בין אב לבתו הוא השכיח ביותר, אם כי קיימים מקרים שבהם אבות ואמהות מתעללים בבנים ובבנות (הוכרמן, 1995). בעבודה זו נתייחס בעיקר לגילוי עריות בין אב לבתו.

הנתונים הקיימים הם אינדיקטור לאמדן מספרם של האחאים, אם כי, אנשי מקצוע בארץ ובעולם סוברים, כי גודלה האמיתי של תופעת גילוי העריות גבוה מהמדווח (כהן, 1988; Finkelhor, 1979; Haugaard, 1988), ועל כן מספר האחאים גבוה פי כמה וכמה ממספר הקרבנות הישירים הידועים לשירותי הרווחה.

מאפיינים משפחתיים והוריים

בספרות המחקרית והקלינית נמצאו מאפיינים רבים למשפחות שמתרחש בהן גילוי עריות. משפחות אלו מתוארות כמבודדות וכבעלות גבולות חיצוניים סגורים (Burkett, 1991), דפוסייהן נוקשים ובעלי דרישות מוסריות מבלבלות ודור-ערכיות (בעיקר בתחום המיני), במשפחות אלו יוצרים שעיר לעזאזל ומשתמשים לרעה בכוח. כלפי חוץ עשויים בני המשפחה להציג חזות של משפחה אידיאלית, ולהצטרף במודע או שלא במודע ל'קשר השתיקה' סביב גילוי העריות, כדי להישמר מפני התפרקות המשפחה (כהן, 1988). הקונפליקט הרגשי והמיני הקיים בין ההורים בדרך כלל סמוי, וההורים נוטים להימנע מהתמודדות ישירה עם בעיותיהם הזוגיות (פרניס, 1995).

משפחה, שיש בה גילוי עריות, נכשלה בבניית "דיאדת הורים" מופרדת ומובחנת, שיכולה לפעול על-פי כללים של אחריות והנהגה (איילון, 1983). הגבולות הבין-דוריים בתחום המיני פרוצים (Burkett, 1991) ונוצרת דיאדה אינטימית, סודית,

אב-בת. האם מצצאת עצמה בעמדה שולית, לאחר שאיבדה את מקומה בדיאדת ההורים (איילון, 1983).

הוגרד (Haugaard, 1988) מציין, כי להורים במשפחות שקיים בהן גילוי עריות אין פרופיל ייחודי. יחד עם זאת הוא מצטט מחקרים, המדווחים על שיעור גבוה של הפרעות פסיכופטיות וצריכת אלכוהול או סמים אצל האבות המתעללים. אבות מתעללים אחדים מאובחנים כפדופילים, ואילו במחקרים אחרים מאופיין האב המתעלל כבעל התנהגות פטריארכלית, השולט על חיי ילדיו ואשתו כאילו היו רכוש (Meiselman, 1990). יש חוקרים, הרואים אותו כחלש ופסיבי (Walker, 1988) וכסובל מליקוי בהפנמת ההגבלות הנובעות מהטאבו החברתי (כהן, 1988). בן טובים ועמיתיו (Bentovim, Elton, Hildebrand, Tranter & Vizaed, 1988), המתייחסים לפגיעות האישיותיות של האבות הללו, סבורים כי מקור חוסר בשלותם נובע מהורות לקויה שחוו הם עצמם בילדותם. מחקרים רבים מציעים, כי הורים רבים חוו בילדותם התעללות מינית או פיזית או הזנחה פיזית ורגשית (Burkett, 1991; Haugaard, 1988). האמהות מתוארות, בדרך כלל, כחלשות, כנועות, אדישות, פסיביות, מרוחקות רגשית ובעלות התנהגות ילדותית (כהן, 1988; Meiselman, 1990).

אחאי הקרבנות, סקירת ספרות

במחקרים רבים תוארו ההשפעות ההרסניות של גילוי העריות על בריאותם הנפשית, איכות חייהם והתפתחותם של הקרבנות (למשל: Green & Kaplan, 1994; Kendall-Tackett, Williams & Finkelhor, 1983; Merry, Andrews & Andrews, 1994; Oates, O'toole & Lynch, 1994; Price, 1994; Van der Kolk, 1989; Walker, 1988). השפעות רבות של גילוי העריות באות לביטוי בחיי היום-יום של הקרבן, שאחיו ואחיותיו שותפים להם. על כן ניתן לצפות, כי השלכות ההתעללות המינית יהדהדו גם בקרב האחאים, העדים לסימני המצוקה של הקרבנות וחשופים לאווירה המשפחתית, ולתפקוד ההורי. התעללות מינית "צובעת" את חיי המשפחה במאפיינים ייחודיים. האחאים גדלים באווירה משפחתית מופרעת, המקשה על ההתמודדות עם המשימות ההתפתחותיות הנורמטיביות. לעתים נראה, כי התמודדות תקינה היא בלתי אפשרית. לעתים נתפסים האובייקטים הראשוניים להתקשרות (ההורים) כמסוכנים, כאכזריים, כאדישים, כמזניחים, וכמי שקשה לסמוך עליהם ולתת בהם אמון. במצבים אלו נצפים קשיים בתהליך בניית האמון הבסיסי, ובעייתיות במשימת גיבוש תפיסת העצמי (Haugaard, 1988). גם האווירה המשפחתית המעוותת, הכוללת איומים, סודות, שקרים והכחשות, יחסים סבוכים, היפוכי תפקידים, קנוניות והטלת תפקיד הורי על

הקרבן, עשויה לגרום למצוקה, לחוסר אונים ולתחושת דחייה אצל אחאים רבים (איילון, 1983; כהן, 1988). כל אלו פוגעים בסיכוייהם של האחאים ליצור תקשורת אמינה, וחושפים אותם לגרייה מינית ולגישה מעוותת למיניות.

הציפייה המקובלת לשוויון בתוך תת-מערכת הילדים מתערערת נוכח ההעדפה הברורה של הבת, קרבן גילוי העיות, על-ידי האב המתעלל. האחאים אינם יכולים להתחרות בקרבן ובמעמדה המיוחד במשפחה. אם הם קטנים ממנה, קיימת האפשרות שהיא תנהג כלפיהם בדרך של הפעלת מרות והגנה בעלי טבע הורי, שבעקבותיהם הם יהיו זקוקים לה ועוינים אותה כאחת. תלותם של הילדים האחרים בבת "הנבחרת" מודגשת, כאשר היא מתקוממת ומגלה בפומבי את פרשת ההתעללות. אם הגילוי גורם בעקבותיו צעדים משפטיים ומאסר של האב, חווים האחאים התפוררות של המשפחה (איילון, 1983).

למרות האווירה המשפחתית ומצוקתם של אחי הקרבנות, ההתייחסות המחקרית אליהם עד כה היתה מינימלית. במחקרים המעטים שהתייחסו לאחאים ההתמקדות היתה במאפייני המשפחה או בהשלכות ההתעללות על הקרבנות, והאחאים שימשו כקבוצת ביקורת בלבד (Lipovsky, Saunders & Murphy, 1989; Lipovsky, 1993; Benedict & Zautra, 1992; Saunders & Hanson, 1992). כדיקת האחאים כקבוצת ביקורת אפשרה להפריד בין ההשלכות של ההתעללות המינית עצמה לבין ההשלכות שיש לאווירה המשפחתית ולתפקוד ההורי על הקרבנות.

בנדיקט וזאטרה (Benedict & Zautra, 1993) שבחנו את משתני האווירה המשפחתית, חקרו 76 סטודנטים בקולג', שדיווחו על גילוי עריות ואת אחאיהם, וקבוצת ביקורת תואמת של 76 סטודנטים ואחאיהם. במחקר זה לא נמצא הבדל בין קרבנות גילוי העריות ובין אחאיהם בתפיסת האווירה והתפקוד המשפחתיים בעת התרחשות גילוי העריות.

ליפובסקי ועמיתיו (Lipovsky, Saunders & Murphy, 1989) השוו בין 88 ילדים קרבנות גילוי עריות ובין 101 אחאיהם. כל הקרבנות היו בנות ובוגרות מאחאיהן. אצל 44 קרבנות ו-46 אחאים מתוך קבוצה זו נבחנו ההבדלים במשתני התפקוד הרגשי וההתנהגותי. נמצאו הבדלים קלים בלבד במשתנה הדיכאון, אצל הקרבנות משתנה זה היה גבוה בצורה מובהקת מאשר אצל אחאיהן, ואילו במדדי ההערכה העצמית והחרדה ההבדלים לא נמצאו מובהקים.

במחקר נוסף בחנו ליפובסקי ועמיתיו (Lipovsky, Saunders & Hanson, 1992) את איכות היחסים המשפחתיים במשפחות שהתרחש בהן גילוי עריות. הנבדקים היו 36 קרבנות ו-41 אחאים (גיל ממוצע 13.2). קרבנות גילוי העריות דיווחו על רמה גבוהה יותר של בעייתיות ביחסים עם האב-התוקף מאשר אחאיהם. כל הילדים הנחקרים דיווחו על דיכאון וחרדה, שאצל הקרבנות היו קשורים ליחסים עם האב התוקף, ואילו אצל האחאים לקשר עם האם.

לעומת מחקרים אלו עסקה דה יונג (de Young, 1981) ישירות בחוויה הרגשית של אחאי הקרבנות. דה יונג הציגה תיאורים קליניים של שני אחאים, גבר בן 32 ואישה בת 22, וציינה, כי התכנים העיקריים, שנצפו אצלם, היו קנאת אחים ואווירה תחרותית, זעם כלפי הקרבן כ"בת הנבחרת" ודחייתה. דה יונג דיווחה, כי הקנאה ותחושת היריבות עשויות להשפיע על האחאים בשני כיווני התנהגות. האחד, חיקוי התנהגותה "בוגרת היתר" או הסדוקטיבית של הקרבן ובצדה תחושת זעם ודחייה כלפיה עקב התפקידים ההוריים שהיא ממלאת. השני, נטייה לברוח מהבית, להיעדר מבית-הספר, לגרום לפגיעות עצמיות, מתוך ציפייה לזכות בדרך זו בחיבה ובתשומת הלב של ההורים המוענקת, לדעתם, לקרבן. בשני המקרים התרשמה דה יונג שלאחאים יש גרייה מינית טרום-גילית, ופגיעה בשל חוסר יכולת של האם להגן על הקרבן. הנחקרת תיארה תחושת פחד, מפני האפשרות להיות הקרבן הבא, והנחקר תיאר תחושות אשם, בשל האפשרות שהסוד יתגלה ויגרום לפירוק המשפחה. לסיכום, מהספרות המחקרית והקלינית עולה, כי אחאים של קרבנות גילוי עריות הם קבוצת סיכון לבעיות התפתחותיות ורגשיות שונות. המחקרים המעטים הקיימים בתחום מציעים, כי האחאים חווים דיכאון וחרדה ברמות דומות לאלו של הקרבנות עצמם, גם אם מאחורי תופעות אלו עומדת דינמיקה שונה. תובנות נוספות לגבי התנסות האחאים עולות מניתוח התנסותנו הקלינית בטיפול באוכלוסייה זו.

אחאים של קרבנות גילוי עריות – התנסות קלינית

ההתרשמות הקלינית מתבססת על טיפול (במרפאה פסיכיאטרית לילדים ולנוער) בארבע משפחות. בשלוש סבלה האחות הבוגרת מהתעללות מינית של אביה, וברביעית האם התעללה מינית בבנה. להלן תיאור המשפחות:

למשפחה א' ארבעה ילדים. הקרבן, הבת הבכורה, היתה בעת "הגילוי" בת ארבע-עשרה ואחיה בני עשר, שש וארבע. על ההתעללות דיווחה הקרבן לראשונה למורתה, ועם הגילוי הוצאה בדחיפות מהבית. לאחר הליך פלילי נשלח האב לכלא. האב, אדם לא יציב, ילדותי ונוטה להתפרצויות זעם, היה מובטל במרבית שנות הנישואים, האם הסובלת מקשיים רגשיים ניכרים, טרודה רוב יומה בעבודתה, כדי לפרנס את המשפחה. האם סיפרה, כי היתה קרבן לגילוי עריות מצד אחיה. ההיכרות עם המשפחה מבוססת על קשר טיפולי עם האחאים והאם, שנמשך כארבעה חודשים, וכלל שלושה מפגשים משפחתיים, שלושה מפגשים עם האם ושני מפגשים עם כל אחד מהאחאים. לאחר מכן הומלץ, כי הבן הצעיר ימשיך בטיפול פרטני, אך לאחר

שני מפגשים הוא הפסיק את הטיפול. הניסיונות להחזירו לטיפול, שנעשו באמצעות פניות אל האם לא נשאו פרי.

מהשיחות עם המשפחה עלה, כי האחאים ידעו ש"משהו" מתרחש בין אביהם לאחותם הבכורה, בקוראו לה לחדרו מדי יום בחזרה מבית-הספר. שני הגדולים הבינו (כל אחד בהתאם לגילו) את משמעותה של ההתעללות המינית, ואילו הצעיר הבין, כי נעשה מעשה תוקפני נגד אחותו. מדברי האם והאחאים עלה, כי הם סבלו התעללות רגשית ופיזית של האב.

במשפחה ב' שלושה ילדים. גם כאן הקרבן היא הבת הבכורה, שהייתה בת שלוש-עשרה בעת ה"גילוי", ואחיה בני תשע ושש. במקרה זה האם היא שחשפה את דבר התעללות בעלה בכתה הבכורה. התרשמות הצוות היתה, כי לאם תפקוד הורי תקין, וכי יכלה ברזומנית גם להגן על בתה וגם להתמודד עם פגיעותה (כדבריה: "גם לי קשה, בעלי בגד בי, ועוד עם הבת שלנו"). האב אובחן כאדם ילדותי התלוי באשתו וסובל מהפרעה בריסון ובשליטה בדחפים. ההתערבות הטיפולית הראשונית היתה עם ההורים ועם הקרבן ואחר-כך נעשה טיפול משפחתי, שכלל את האחיים הצעירים. פקידת הסעד התרשמה, כי בעת ההתערבות לא נשקפה לבת סכנה להמשך ההתעללות, בשל התנהגותה המגוננת של האם והתובנה והשינוי, שנצפו אצל האב, לפיכך נשארה הבת בבית.

הטיפול במשפחה כלל ארבעה מפגשים אם-אב-קרבן, ההורים התנגדו נחרצות שהצוות יפגש עם האחאים בנושא ההתעללות, ובסיומם עשר פגישות עם הקרבן. כשנה לאחר מכן, הופנו האחאים למרפאה (כל אחד בנפרד על-ידי מורתו) בשל הפרעות התנהגות, ואז חודש הקשר הטיפולי עם המשפחה. כיום מקבל כל אחד מהאחאים טיפול נפרד וההורים מקבלים טיפול זוגי. מהטיפול עולה, כי האחאים יודעים במעומעם כי "היתה בעיה בין אבא לאחות", אך אינם יודעים על התקיפה המינית.

משפחה ג'. גם כאן הקרבן היתה בת בכורה מבין שלושה ילדים. בעת ה"גילוי" היתה הילדה בת שתיים-עשרה ואחיה בני עשר ושמונה. דבר ההתעללות נתגלה כאשר הגערה סיפרה על-כך למורתה, אך בחקירת חוקר הנוער הכחישה הילדה את דבריה, ולא ניתן היה לפתוח בהליך חוקי נגד האב. הבת הוצאה לפנימייה, ומדי פעם רמזה על התעללות חוזרת של האב. בכיקוריה בבית בחופשות הופנתה לטיפול. ההתרשמות היתה, כי האב סובל מהפרעות אישיות עם קווים אנטי-סוציאליים, וכי האם אישה חלשה, תלותית ומתנהגת בצורה ילדותית. נראה היה, כי האם לחצה על הבת, לשמור על קשר שתיקה פן תפורק המשפחה ותישאר ללא מפרנס.

הקשר הטיפולי עם המשפחה ארך כשנה, היו ביטולי פגישות רבות של הקרבן, והתרשמות הצוות היתה, של חוסר רגישות מצד ההורים למצוקתה של הילדה. במהלך הטיפול היו תשע פגישות עם הקרבן, שתי פגישות משפחתיות וארבע פגישות עם

ההורים. בפגישות המשפחתיות, שיתפו האחאים פעולה עם ההורים והפגינו חזות של "משפחה טובה". מדבריהם עלו בלבול לגבי מעורבות החוק במשפחתם, רגשות מעורבים של כעס, דחייה ומידה מסוימת של דאגה כלפי אחותם. יחסם אל האב היה יראה מהולה בפחד ואל האם כאל "חלשה ולא קובעת". בשל רמת ההכחשה המשפחתית הגבוהה קשה לדעת עד כמה היו האחאים עדים לגילוי העריות ובאיזו מידה הבינו את משמעות ההתעללות.

במשפחה ד' הקרבן היה הבן הצעיר, בן העשר, ולו שלוש אחיות (בנות חמש-עשרה, שבע-עשרה ועשרים). האם, שהתעללה מינית בבנה אובחנה כסובלת מהפרעת אישיות פרנואידיאלית, והגיבה בהתפרצויות אלימות כלפי כל גורם שהיה בקשר טיפולי עם בנה. האב, מתוך רצונו להגן על בנו, עזב עם ילדיו את הבית. ההיכרות עם המשפחה היתה דרך הטיפול בבן מיד לאחר הגילוי.

הטיפול נמשך כשלושה חודשים, וכלל ארבע פגישות משפחתיות (ללא האם), פגישה אחת עם כל אחת מהאחיות ושש פגישות עם הקרבן. אחיותיו של הילד ידעו פרטים על גילוי העריות, ונראה, כי הן הפנו את תשומת לבן של האב להתעללות באחיהן. שלושתן תיארו התנהגות מזוהה של האם כלפיהן, במיוחד בתחום המיני. האם, שנאסר עליה להיפגש עם בנה הקרבן, ניסתה לפוגשו במרפאה, ולהפעיל עליו לחצים שיבטל את תלונתו. בשל התנהגותה של האם, נהגו אביו או אחיותיו של הילד ללוותו לפגישות.

מניתוח ההיכרות הקלינית עם האחאים בארבע המשפחות, עלו שישה ממדים עיקריים של ההתנסות הראויים להתייחסות: א. הבנת משמעות ההתעללות תלויה בגיל הילד; ב. הקשר עם ההורה הלא תוקף; ג. מצבם הרגשי של האחאים; ד. יחס האחאים אל הקרבן; ה. ההשפעה שיש להרחקת האב מהבית; ו. שוני בין בנים לבנות.

א. הבנת משמעות ההתעללות תלויה בגיל הילד. ככל שהאחאים צעירים יותר, ופער הגילים בינם לבין הקרבן גדול יותר, ההתעללות המינית מובנת פחות על אף שיש תפיסה, כי נעשה מעשה אלים באחותם. יחד עם זאת, לכל האחאים שטופלו היה ברור כי קיים סוד במשפחה, וכי יחסי ההורה המתעלל והקרבן במשפחתם אינם דומים ליחסי אב-אחות או אם-אח במשפחות חבריהם.

ב. הקשר עם ההורה הלא תוקף. ככל שההורה היה אקטיבי יותר בהגנה על הקרבן, כך נתפס יותר אצל האחאים כמקור לביטחון. האם במשפחה ב' והאב במשפחה ד' נתפסו כחזקים, כמי שניתן לסמוך עליהם, ולכן מצוקת האחאים במשפחות אלו היתה פחותה. בשתי המשפחות האחרות הקשר של הילדים עם האם היה מורכב מרגשות מעורבים: מצד אחד, ראו אותה כאדם חלש, שאי אפשר לסמוך עליו, כמתמקדת בטובתה וכמי שאינה רגישה למתרחש בבית ולמצוקת הילדים.

האחאים כעסו עליה שלא הגנה על האחיות שנפגעה ואף עליהם מאלימות האב. מצד שני הילדים ביטאו תלות באמם בהיותה ההורה "הפחות גרוע".

ג. מצבם הרגשי של האחאים. כל האחאים, ללא הבדל גיל או מין, הפגינו מצוקה וירידה בתפקוד הלימודי והחברתי. מרביתם תיארו תחושת בידוד חברתי, בהיותם שונים מחברים בני גילם. מרביתם נתנו ביטוי לתחושתם, כי הם נושאים עמם חותם של בעייתיות משפחתית מיוחדת. הן אצל אחים והן אצל אחיות, שהיו בגיל ההתבגרות, נצפה קושי במתן אמון וביצירת קשר עם בני המין השני. מדבריהם עלה, כי המרכיב המיני הכרוך בקשר כזה מאיים עליהם, והם ניסו להימנע ממנו. ביטויי חרדה ודיכאון נצפו אצלם בשכיחות גבוהה, וכאו לביטוי באופנים שונים במערכות היחסים המשפחתיות והבית-ספריות והשפיעו באופן שלילי גם על תפקודם החברתי. נראה, כי משתנים משמעותיים במצבם הרגשי של האחאים היו התפקוד והתגובה הרגשית של ההורה השני. להורים שעזרו לילדים להבהיר את המצב, שהיו ערים לצורכיהם הרגשיים ולקונפליקט הנאמנויות העשוי להתעורר אצלם, ותמכו באופן הולם בקרבן ובאחאיו, היתה השפעה חיובית על התנהגות האחאים. אצל שתי משפחות נצפו קשיים רגשיים בולטים יותר. במשפחה א' פעלה האם להרחקת האב מהבית ללא מתן הבהרות לילדים וללא התייחסות לקשייהם, תבעה מהם נאמנות בלעדית לה וגינאי התנהגות האב כלפי הקרבן. במשפחה ג', שבה חוו הילדים אווירה של הכחשה והתכחשות לצורכי הקרבן, בלט הבלבול שחשו הילדים הן בתפיסת הוריהם והן ביחסם כלפי האחיות-הקרבן.

יחס האחאים אל הקרבן. אצל שלוש המשפחות הראשונות היה רושם של אינטראקציות בעייתיות בתת-המערכת האחאית. נצפתה קנאה בקרבן על רקע מעמדה המיוחד, טובות ההנאה שקיבלה מהאב, ותשומת הלב הרבה שקיבלה מהאם. במשפחות אלו התגלו גם ביטויים שונים של נאמנויות כפולות – לאם ולאב הפוגע, ורגשות מעורבים כלפי האחיות הנפגעת, במיוחד כעס, על כי חשפה את "הסוד" וגרמה לפירוק המשפחה ולמעורבותם של אנשי החוק וגורמים טיפוליים בנעשה במשפחה. מעניין, שהאחאים לא גילו אמפטיה או רחמים כלפי הקרבן. לעומת זאת נראה, שהיתה הזדהות עם התוקפן, דבר העשוי לרמוז, כי האחאים עלולים "ללמוד" התנהגות תוקפנית.

ה. ההשפעה שיש להרחקת האב מהבית. במשפחה א' נכלא האב. שניים מהאחים הביעו כעס כלפיו, וראו בו אחראי לסטיגמה "ילד של אסיר", שסבלו ממנה. לעומתם, האח הגדול (בן 16 בעת הטיפול), ביטא כעס כלפי האם, על שהביאה למאסרו של האב. אח זה ניסה לשמור עם האב קשר מכתבים בניגוד לאיסורה המפורש של האם. ו. שוני בין בנים לבנות. האחאים והאחיות התייחסו אחרת לתוקף ולקרבן. אצל הבנות נצפתה נאמנות להורה הלא תוקף, בין אם היתה זו האם ובין אם היה זה האב. לעומת זאת, אצל הבנים הבוגרים (מעל עשר) נצפו קונפליקטים של נאמנויות. לעתים

גילו הזדהות עם האב, הצטרפו להכחשת מעשיו, וניסו לשמר את מעמדו בבית, במיוחד כשהורחק מהבית. אחיותיהן של הנפגעות ושל הנפגע ביטאו הכרת תודה לקרבן, שחשף את ה"סוד" ומנע מהתוקף לפגוע גם בהן. במשפחה שבה הבן היה הקרבן (משפחה ד'), הודו הבנות לאחיהן, כי חשף את הסוד וכך גרם לאב להאמין גם לתלונותיהן על התנהגותה המזרה של האם כלפיהן. הרושם שהתקבל בצוות היה, כי הבנים התייחסו יותר למרכיב האלימות שבתקיפה המינית, ואילו הבנות התייחסו יותר למרכיב המיני שבתקיפה. הועלתה הסברה, כי ההבדל נערץ בפחדן, שגם הן עלולות להיות קרבן לפגיעה מינית, ואילו הבנים היו מאוימים יותר מתוקפנותו של האב, וחששו פחות מפגיעה מינית.

לסיכום ניתן לראות, כי גילוי העריות השפיע על האחאים בתחומים שונים: החברתי, הלימודי והרגשי. משתנה משמעותי היה תפקוד ההורה השני, יכולתו להגן על הקרבן ויכולתו לספק תחושת ביטחון לילדים האחרים במשפחה. נצפו הבדלים בין בנים ובנות בהתייחסות לקרבן, לתוקף ולעצמם. עולה בבידור, כי גם אחאי הקרבנות נפגעים מתופעת גילוי העריות ובכל התערבות במשפחה יש לתת את הדעת להכנת תכנית טיפולית ייחודית גם עבורם.

האחאים כמוקד למחקר ולהתערבות

הידע הקליני על אחאים עדים לגילוי עריות, שהוצג במאמר זה, חושף את מצוקותיהם ובעיותיהם של ילדים אלו, ומשרטט כיווני התערבות ראשוניים. ואולם אין די בכך, אנו זקוקים למחקרים שיטתיים בתחום זה, ועל-פי הנתונים שישפקו ליצור ולהפעיל מודלים התערבותיים ייחודיים שיתמקדו במאפייניהם ובצורכיהם של ילדים אלו.

המשימה המרכזית, העומדת בפני החוקרים העתידיים של אחאי הקרבנות, היא לבחון כיצד משפיעה האווירה המשפחתית בכלל וגילוי העריות בפרט על התפתחותם ועל עיצוב אישיותם. כמות הידע המצומצמת מקשה על הצבת השערות מדויקות לגבי הבעיות האפשריות שחווים ילדים אלו, ועל הבנת המשתנים המתווכים, האישיים והמשפחתיים. עם זאת, ניסיונו הקליני עם אוכלוסייה זו והידע הקיים על ילדים עדי האלימות כלפי אמם מספקים מספר כיווני מחקר אפשריים. כפי שאחיהם של קרבנות גילוי עריות אינם קרבנות ישירים, כך גם רבים מילדיהן של נשים מוכות אינם קרבנות ישירים לאלימות פיזית או מינית, אלא עדים לאלימות אביהם כלפי אמם ומגיבים להשפעותיה של הדינמיקה והסגנון המשפחתי. נראה, כי למרות השוני המהותי באופי ההתעללות, קיימים כמה מאפיינים מרכזיים דומים בין שתי התופעות: הסוד

המשפחתי, חוויית הפחד וקונפליקטים סביב נאמנויות ורגשות (Peled, 1993; Peled, Jaffe & Edleson, 1995).

לאור התנסותנו הקלינית ותובנות הנובעות מהמחקרים על ילדי נשים מוכות נראה, כי קודם כל יש לבדוק, האם אחאי קרבנות של גילוי עריות אכן סובלים מסימפטומים, כגון: בעיות התנהגות, חרדה, דיכאון, תסמונת פוסט-טראומתית ובעיות פסיכוסומטיות בשכיחות ובעצמה גדולות יותר מאשר ילדים ממשפחות שלא היה בהן גילוי עריות. אחרי-כן, ניתן לבדוק את הקשר בין מידת המצוקה וסוגה, שמגלים האחאים לבין משתנים שונים, כגון: גילם ומינם, הפער הגילי בינם לבין הקרבן, קיומן של צורות אלימות נוספות במשפחה, תפקודם ההורי של האב והאם, ויחסיהם של האחאים עם הוריהם ועם הקרבן. לבסוף, מידע על התנסותם של האחאים מנקודת מבטם הם עשוי להאיר ממדים נוספים של השפעת גילוי העריות עליהם ושל התמודדותם על מצב קשה זה.

מאחר שבשל הסיטואציה המשפחתית המסובכת והלא נורמטיבית אוכלוסיית האחאים פגיעה במיוחד, כל מחקר שייעשה בתחום יהיה רגיש מבחינה אתית. הדבר יחייב את החוקרים להגן על הילדים הנחקרים מפני פגיעה אפשרית במהלך שלבי גיוס הנחקרים ואיסוף הנתונים. המחקר על אחאי קרבנות גילוי עריות ישמש נדבך נוסף בהבנה התיאורתית הכוללת של השפעות האלימות במשפחה על הילדים העדים לה. כמו כן צפוי שכל אחד מכיווני המחקר המוצעים יתרום להבנת הבעיות והצרכים הייחודיים של אוכלוסייה זו, וליצירת מענים טיפוליים עבורה.

בשל היעדרו הכמעט מוחלט של ידע התערבותי בתחום, נקראים אנשי מקצוע בעלי ניסיון בטיפול באחאי קרבנות גילוי עריות לתעד ולהמשיג את נסיונם, על מנת שישימש מטפלים אחרים. תשובה טיפולית הולמת לאוכלוסייה זו תשען על תפיסה משפחתית רב-מערכתית, שתשלב גם התערבות ממוקדת בילדים, ותרגיש את תפקידי הפרטים במשפחה ואת הגבולות הבין-דוריים במיוחד במשפחה החד-הורית, הנוצרת בעקבות הרחקת ההורה המתעלל.

בראש ובראשונה חשוב לתמוך בהורה הלא מתעלל ולהדריכו, כיצד להסביר לילדיו מה אירע, ואת הסיבות להרחקת ההורה האחר מהבית. במקביל יש לאפשר לילדים לתת פורקן לרגשות השונים שהם חווים כלפי שאר בני המשפחה ולעזור להם להגיע לאינטגרציה של התלקים ה"טובים" וה"רעים" של שני ההורים. דגש מיוחד יש לשים על הקשר שבין האחאים לקרבן, ולשאוף להתפתחות תחושת "שוויון מעמדי" ביניהם, שתאפשר תמיכה הדדית. הטיפול בילדים יכול להיעשות במסגרת משפחתית או כחלק מקבוצת אחאים וקרבנות, ובמידת הצורך, באופן פרטני.

במקרה שההורה המתעלל חוזר לחיות עם המשפחה, יש לאפשר להורים טיפול זוגי אינטסיבי שיתמקד, בין השאר, גם בתפקוד ההורי כלפי כל הילדים. אם המשפחה תהפוך למשפחה חד-הורית, יש לאפשר להורה הלא-מתעלל לעבד ליקויים קודמים

בתפקודו ההורי ולתמוך בו בפיתוח גישות ומיומנויות הוריות הולמות למצב החדש שנוצר.

מקורות

- איילון, ע. (1983). מחוץ לתחום – הבח כקרבן מיני במשפחה. איזון עדין: התמודדות במצבי לחץ במשפחה. תל אביב: ספריית הפרועים.
- בן אריה, א. וציונית, י. (1996). ילדים בישראל: שנתון סטטיסטי. המרעצה הלאומית לשלום הילד וגיוינט ישראל.
- הוכרמן, י. (עורך) (1995). חקירת ילדים קרבנות, עדים וחשודים המעורבים בעברות מין וקרבנות התעללות של הוריהם – דו"ח שנתי. ירושלים: משרד העבודה והרווחה.
- כהן, ת. (1988). גילוי עריות, ניצול מיני של ילדים – דינמיקה משפחתית. חיפה: אוניברסיטת חיפה.
- פרניס, ט. (1995). התעללות מינית בילדים. קריח ביאליק: הרצאת אה.
- Benedict, L.L.W. & Zautra, A.A.J. (1993). Family environment characteristics as risk factors for childhood sexual abuse. *Journal of Clinical Child Psychology*, 22, 365–374.
- Bentovim, A., Elton, A., Hildebrand, J., Tranter, M. & Vizaed, E. (Eds.) (1988). *Child sexual abuse within the family: Assessment and treatment*. London: Wright.
- Burkett, L. (1991). Parenting behaviors of women who were sexually abused as children in their families of origin. *Family Process*, 30, 421–434.
- de Young, M. (1981). Siblings of Oedipus: Brothers and sisters of incest victims. *Child Welfare*, 60, 561–568.
- Finkelhor, D. (1979). *Sexually victimized children*. New York: Free Press.
- Gelinas, D.J. (1983). The persisting negative effects of incest. *Psychiatry*, 46, 312–332.
- Green, A.H. & Kaplan, M.S. (1994). Psychiatric impairment and childhood victimization experiences in female child molesters. *American Journal of the Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 33, 954–961.
- Haugaard (1988). *The sexual abuse of children*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Kendall-Tacket, K.A., Williams, L.M. & Finkelhor, D. (1993). Impact of sexual abuse on children: A review and synthesis of recent empirical studies. *Psychological Bulletin*, 113, 164–180.
- Lipovsky, J.A., Saunders, B.E. & Hanson, R.F. (1992). Parent-child relationships of victims and siblings in incest families. *Journal of Child Sexual Abuse*, 1, 35–49.
- Lipovsky, J.A. Saunders, B.E. & Murphy, S.M. (1989). Depression, anxiety and behavior problems among victims of father-child sexual assault and nonabused siblings. *Journal of Interpersonal Violence*, 4, 452–468.
- Merry, S.M., Andrews, F. & Andrews, L.K. (1994). Psychiatric status of sexually abused children 12 months after disclosure of abuse. *American Journal of the Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 33, 939–944.
- Meselman, K.C. (1990). *Resolving the trauma of incest*. San Francisco: Jossey-Bass.

- Oates, R.K., O'toole, B.I. & Lynch, D.L. (1994). Stability and change in outcomes for sexually abused children. *American Journal of the Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 33, 945–953.
- Peled, E. (1993). *The experience of living with violence from preadolescent witnesses of woman abuse*. Unpublished doctoral dissertation, University of Minnesota.
- Peled, E., Jaffe, P.G. & Edleson, J.L. (Eds.) (1995). *Ending the cycle of violence: Community responses to children of battered women*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Price, M. (1994). Incest and the idealized self: Adaptations to childhood sexual abuse. *The American Journal of Psychoanalysis*, 54, 21–36.
- Van der Kolk, B.A. (1989). The compulsion to repeat the trauma. *Journal of Sexual Abuse*, 12, 389–405.
- Walker, L.E.A. (1988). *Handbook of sexual abuse of children*. New York: Springer.